

Går det att tala om klimatkrisen?

Jonatan Olofsgård

Jonatan Olofsgård, essäist & skribent, jonatan.olofsgard@gmail.com

Jag känner ett sådant oerhört obehag inför att tala om klimatfrågan. Jag känner mig stum.

Stumhet i ordets medicinska betydelse, mutism, är en oförmåga att tala på grund av psykologiska eller fysiologiska orsaker. Den kan vara selektiv och då ofta kopplad till svåra ångesttillstånd; kataton då den också ofta står i förbindelse med psykotiska tillstånd eller akinetisk, det vill säga till följd av neurologiska tillstånd. Den kan då uppträda tillsammans med demenssjukdomar och efter hjärnblödningar.

Det är inte vad jag lider av.

Det började efter en sjukhusvistelse. Jag hade precis kommit hem och vandrade runt som en vålnad i min bostad. Jag gjorde ingenting, var sjukskriven, och kände mig som om jag blivit sliten itu och sedan hopsydd igen. Jag bläddrade i böcker, försökte distrahera mig själv. Det var nu jag lärde mig om kopplingen mellan våttemperaturer och människokroppens möjlighet att reglera sin temperatur. Efter det kunde jag inte längre tala alls.

För länge sedan konfirmerades jag och fick en bibel. Konformationsledaren hade valt ut ett bibelord till mig, Johannes 8:32: ”Ni skall lära känna sanningen, och sanningen skall göra er fria.” Min relation till Gud är minst sagt krokig men jag har haft mitt bibelord nära hjärtat. Hur skulle det kunna vara bättre att inte veta, det skulle ju vara att bli berövad en del av verkligheten, att bli beskuren och förminskad.

När jag läser om våttemperaturer känner jag att jag behöver ett nytt bibelord. Om detta är sanningen, gör den mig då fri? Vad gör den egentligen med mig?

Våttemperatur är den punkt då vattenånga övergår till flytande vatten, lätt identifierbar av att mätproben på en termometer vid den här temperaturen hela tiden kommer vara fuktig. Människor kan överleva i extrem hetta så länge de har tillgång till vätska och kan göra sig av med värme genom att svettas. Men det finns en gräns. Om punkten för våttemperaturer stiger över 35 grader Celsius upphör människokroppens förmåga att kyla sig. Kombinationen av temperatur och luftfuktighet gör det omöjligt att reglera temperaturen eftersom ingen värmeenergi kan gå från kroppen till luften. Efter några timmar infaller döden.

Jag kan inte tala om det här. Jag trodde att jag kunde det och att det var mina kunskaper som gjorde att jag kunde men jag hade fel. Miljöhistorikern Sverker Sörlin diskuterar just den här utmaningen i sin bok *Antropocen*:

Ett mönster börjar framträda. Kunskap räcker inte. Begrepp räcker inte heller. Båda är nödvändiga. Men för att en ny förståelse ska växa fram och bli etablerad måste det till något mer – en situation, en händelse, en visualisering. Och det behövs en berättelse som fogar samman skilda iakttagelser och kunskapselement till en ny helhet. Den nya förståelsen måste, med ett ord jag redan använt flera gånger, vara gripbar.¹

Jag som kan berätta saker borde klara av det här men det går inte. En berättelse kräver någon sorts minsta gemensamma nämnare, något som gör att den som talar och den som lyssnar är med på vad som sker. En överenskommelse. Om mina begrepp, atomerna i min berättelse, är obegripliga för människorna omkring mig, hur ska jag kunna nå fram? Kommunikation blir omöjlig när min kunskap inte kan infogas i omgivningens världsbild. Det blir absurt att säga att världen är döende till den som lever i välmåga. Blankhet i andras ögon gör mig tyst, hindrar mig från att tala. Inte det kraftfulla förnekandet men upplevelsen att mina ord ändå rinner av. Även bland människor som är genuint oroade över klimatet är det få som vill tänka in de fulla konsekvenserna av den ekologiska kris vi befinner oss i.

Extrem hetta dödar människor, dödar de som redan är svaga eller sjuka. De väldigt unga och de väldigt gamla. Våttemperaturer dödar på ett annat sätt. Det spelar ingen roll om personen är ung eller gammal, sjuk eller frisk eftersom det uppstår ett tillstånd då människokroppen slutar att fungera. Tillgång till vätska eller skugga gör ingen skillnad. Kroppstemperaturen kommer att stiga tills kroppens organ kollapsar. Den som saknar tillgång till luftkonditionering kommer att avlida. Området som kommer drabbas är ett band från mellanöstern och Iran, vidare till Indien och Bangladesh och med avslut i Sydostasien (och vissa områden längs med Kinas kust). Ungefär en femtedel av jordens befolkning lever i det här området. Om koncentrationen av koldioxid i atmosfären fortsätter öka i nuvarande takt kommer tillstånd av våttemperaturer över 35 grader Celsius förekomma inom några årtionden, långt innan århundradets slut.

Jag delar inte längre samma språk som de jag ska tala till. Jag vet inte hur jag ska tala på ett sådant sätt att det jag säger inte stöter bort den som lyssnar.

Tyngden av det jag vet får mig att bli stum. Skuld och risken att framstå som förmer får mig att bli stum. Upplevelsen av att det jag säger inte är möjligt för andra att ta in får mig att bli stum. Ju mer jag vet, ju mindre förmår jag att tala

1. Sverker Sörlin, *Antropocen*, 92-93.

om det. Men det finns också något annat i det här motståndet, något mer. Varje gång jag försöker tala upplever jag att jag misslyckas, att det som kommer fram är en vrågbild.

Våra medvetanden fungerar som ett ständigt flöde av berättande. Vårt tänkande är berättande. Vårt språk är berättande. Allt vi ser och tar in förvandlas till mönster som går från en punkt till en annan.

Kunskap räcker inte, begrepp räcker inte, skriver Sörlin. Det behövs en berättelse. Och att skapa berättelser är kanske det enda jag upplever att jag har en riktig begåvning för. Jag trodde en gång i tiden att jag kunde tala om klimatkrisen för att jag ägde både kunskaper och förmåga att berätta. Nu upplever jag att ingetdera är tillräckligt. Jag tror att Sörlin har fel. Jag tror att klimatkrisen är ett fenomen som inte kan göras till en stor gripbar berättelse, inte utan att något går förlorat. Blir förluget.

Jag avslutade inte redogörelsen om vättemperaturerna. Det såg kanske ut som om jag gjorde det, som om jag medvetet slutade abrupt för att låta läsaren ta in vidden av katastrofen. Men det kommer ingen katastrof, bara en ändlös mängd av ögonblick som måste hanteras. Flyktingläger som måste planeras, fältsjukhus som måste upprättas, transporter av vatten och mat och läkemedel. Byråkratiska regler för hur alla dessa människor ska omfördelas till andra delar av världen. Förhandlingar om kostnaderna. Och ögonblick som ska genomlevas. Ögonblick av hunger och törst, av värmeslag, dysenteri, utmattning, skräck och vag oro. Och naturligtvis goda ögonblick också, mitt i allt detta. Och långt tidigare; beslut som människor måste ta. Beslut om att överge de här platserna eftersom risken med att leva där är för stor. Beslut i andra länder om att ta emot de här människorna eller att hålla dem borta.

Det finns alltid saker som inte hör hemma i en berättelse, som måste lämnas utanför för pedagogikens eller dramatikens skull. Vad är då en sann berättelse? En sann återgivning? Blir det någon sanning kvar?

Berättelser har en tendens att stelna i sina former. Vi vänjer oss vid vissa uttryck och börjar tänka på dem som sanna. Intressant nog kan ibland helt motsatta narrativ bilda en helhet där delarna bekräftar varandra. Till exempel berättelser om hopp och förtvivlan. ”Hope and its doleful twin, Hopelessness, might be thought of as the co-muses of the modern eco-narrative.” skriver Elizabeth Kolbert i *The New Yorker*² Det är två hårt sammantvinnade narrativ, kanske för att de är så uttömmande, så tydliga. De är spegelbilder av varandra. Att det nu vänder, att vi står inför en teknisk revolution, att människor vaknar och börjar

2. Elizabeth Kolbert, “How to Write About a Vanishing World” i *The New Yorker* 15/10 (2018), <https://www.newyorker.com/magazine/2018/10/15/how-to-write-about-a-vanishing-world?fbclid=IwAR2255oR70SDT8-fJhXQGapXFpCvr8gZQeb1gPEdvUVPujABm9GaYTYeYM>

agera. Eller att det redan är för sent, att trots alla politiska löften fortsätter utsläppen av koldioxid att öka, att andelen solenergi är meningslös så länge den faktiska förbrukningen av fossila resurser ökar. Om du tar till dig en av dem behöver du ingenting annat, det är så heltäckande. Och när en av dem inte passar kan du ikläda dig den andra. Du behöver inte känna någon osäkerhet.

Stora berättelser gör allting tydligt, de förtätar. De har en dramaturgi, ett förlopp. De erbjuder bekräftelse, bekräftelse av det finns hopp eller bekräftelse av att läget är fruktansvärt. Vad du än behöver. Jag tänker att sådana berättelser är monader, de har inga fönster, de säger ingenting om världen. De handlar bara om den som tar emot berättelsen, om den egna upplevelsen. I dem är allt klart, det finns inget tvetydigt.

Den verkliga situationen är ju den motsatta. Hotet är vagt, diffust. Det är en oro, ett dåligt samvete. Jag tänker inte på klimatförändringar i varje ögonblick, inte ens nu när jag försöker få den här texten att springa fram. Jag upplever att jag är lik de flesta andra i det avseendet.

Det är de stora miljöfrågornas dilemma. Att de (med enstaka undantag) inte kan upplevas utan bara förstås genom kognitiva modeller. Rachel Carson lyckades på 60-talet fånga något med *Tyst vår*, fånga en situation som var möjlig att ta del av. Den som gick ut och lyssnade märkte att det blivit tystare. Det fanns något att uppleva här. Och ändå – det krävde att den som lyssnade ansträngde sig och det krävde att den personen också hade en referensram som innefattade att det en gång varit annorlunda. Det är något som snabbt blir allt svårare. Sociologen Harold Welzer har påpekat att vi har en tendens att ta det nuvarande till måttstock.³ Vi glömmer att det har varit annorlunda. Och sedan glömmer vi att det kan vara annorlunda. Med geologiska mått är både klimatförändringar, den förlorade biologiska mångfalden, skadorna på ozonlagret och den rubbade kvävecykeln extremt snabba processer. Ändå är de inte tillgängliga för ett mänskligt psyke. Vi kan uppleva enskilda effekter av klimatförändringar, skogsbränder, kollapsande glaciärer, men vi kan inte känna klimatkrisen i dess helhet. De enskilda händelserna är inte klimatkrisen, inte mer än feber är sjukdomen. De är symptom.

Klimatförändringarna har inget förlopp som kan upplevas i mänsklig tid. De har ingen dramaturgi. Hur ska något sådant kunna formas till en berättelse utan att bli missvisande?

Det motsatta angreppssättet, de vetenskapliga rapporterna och uppsatserna, gör inte klimatkrisen mer gripbar. Att ange medeltemperatur vid århundradets slut, havsnivå vid århundradets slut, nederbörd vid århundradets slut, att skapa

3. Harald Welzer, *Klimatkrig – Varför människor dödar varandra på 2000-talet* (2008), s 172-178.

modeller. Det är egentligen samma berättelse, bara att den är förlagd längre in i framtiden: något kommer att hända. Det spelar ingen roll om det inte är modellernas syfte, att det bara är ett nedslag vid en godtyckligt vald tidpunkt. Våra medvetanden gör det till en berättelse. Om vi tänker oss att klimatförändringar är något som sker, precis som all naturvetenskaplig forskning förklarar för oss, kommer det budskapet krocka med vår direkta upplevelse: det här sker inte.

Vår tendens att tänka i berättelser, att skapa sammanhang, leder oss fel. Berättelser kräver en stringens, en inre konsistens. Berättelsen definieras i viss mån av vad som inte ryms i den. Men går det att tänka på ett annat vis? Historikern Martin Wiklund talade i en avhandling för drygt tio år sedan om det modernas landskap. Det är en intressant bild, landskapet. Hur ser framtidens landskap ut? Klimatförändringarnas landskap? I ett landskap går det att röra sig, fram och tillbaka. Det finns ingen förutbestämd riktning, du kan återvända till platser eller söka dig till nya. Du kan stanna upp. Du kan vara i ett landskap utan att tänka på det, uppleva detaljer utan att ta in helheten. Förhållanden på olika platser kan variera men det kan fortfarande vara samma landskap. Det är en tanke som går att använda för att förstå klimatförändringar. I ett landskap går det att orientera sig.

Men det saknas ändå något. Ett landskap är natur och vi är så vana vid att tänka på naturen som skild från oss. Jag behöver hitta en punkt där jag och landskapet hamnar i förbund med varandra. Kan jag komma vidare genom att tänka på mig själv och landskapet som en del av ett tillstånd, något jag är i? Ständigt nedsänkt i och delaktig i men inte alltid medveten om, på samma sätt som jag inte ständigt ger akt på mina andetag?

Det är med alla dessa tankar i huvudet som jag stöter på begreppet ecological grief:

The grief felt in relation to experienced or anticipated ecological losses, including the loss of species, ecosystems, and meaningful landscapes due to acute or chronic environmental change.⁴

I en artikel i Nature Climate Change skriver två antropologer, Consulo och Ellis, om sin egen och andras forskning kring fenomenet. Hur samma uttryck för sorg visar sig hos såväl inuiter i norra Kanada som vetebönder i Australien. De pekar ut tre, ibland överlappande, former av ecological grief: sorg över fysiska förluster av ekosystem och arter, sorg över identitets- och kunskapsför-

4. Ashlee Consulo & Neville R. Ellis: "Ecological grief as a mental health response to climate-change related loss" I Nature Climate Change, VOL 8 April 2018, s 276. Tillgänglig via https://www.nature.com/articles/s41558-018-0092-2.epdf?author_access_token=UJYCNlw0zZieuYACw3AJQtRgN0jAjWel9jnR3ZoTv0MZ8cLxe72VDW0esMFb0zEFM26k9KCrjCPa-wqxJcwmMgciei5y7ci3SN_gtpLunMy-19r_Qst3A5V3rz96ScHSGy2dP3IB1DKK9qNem8yIrw%3D%3D

luster och sorg över kommande, framtida förluster: en både akut och kronisk sorg. Consulo och Ellis kallar denna tredje form för en ”ambiguous grief”, en svåröversatt term. Tvetydig, den vanligaste översättningen av ordet, fångar inte riktigt innehållet. Kanske är undflyende en bättre beskrivning? En sorg som är som lätt dimma ena stunden och som en vass kniv i nästa? Som rinner likt sand mellan fingrarna?

En sådan sorg, en *undflyende sorg*, kan vara en form av det tillståndstänkande jag tror är nödvändigt för att förstå klimatkrisen. Men det kräver en gemensam omförhandling av vad som är möjligt att sörja.

Sorg förutsätter en relation och kanske har vi i vårt samhälle glömt att det går att ha en relation till naturen. Ett sådant förhållningssätt framstår lätt som barnsligt och kanske är det därför som det går att skuffa undan dessa känslor, förminska dem, på ett sätt som inte skulle vara accepterat om det handlade om sorgen över ett dödsfall, en närståendes sjukdom eller något annat som inbegriper en relation människa-till-människa. Eller handlar det om att sorg innebär en förlust av kontroll? Judith Butler har, i en essä om vad som över huvudtaget går att sörja, skrivit:

Snarare kan det vara så att man sörjer då man accepterar att den förlust man har upplevt kommer att förändra en, kanske till och med för evigt. Kanske är sörjande kopplat till att låta sig förvandlas (kanske borde man säga att underkasta sig en förvandling) på sätt som man inte kan veta resultatet av i förväg. Det finns förluster, som vi vet, men förlusten har också en förvandlande effekt, och detta är något som inte kan kartläggas eller planeras.⁵

Kommer motståndet mot en sådan sorg från en inte uttalad insikt om att den som erkänner sorgen inte längre kan fortsätta som förut? Handlar det om att relationen till naturen liknar den som vi kommit att ha till en maskin? Det som kan sörjas befinner sig i ett moraliskt universum. Om vi känner sorg inför förlusten av naturmiljöer, innebär det att vi måste erkänna att vi har moraliska förpliktelser mot dessa? Vad som kan sörjas är en förhandling på samhälls nivå. Det går trots allt att sörja sin hund och få omgivningens förståelse för det, men går det att sörja ett ekosystem?

Sorg över klimatförändringar kan påminna om ett kroniskt tillstånd av smärta och förlust men sorg innehåller också ett stadie av acceptans. Ett tillstånd som inte tar bort smärtan men som innebär ett erkännande av att livet ändå fortgår. I all sin vardaglighet och all sin storslagenhet. Jag tror att det för många, kanske de flesta, som är engagerade i klimatfrågor finns ett väldigt motstånd mot ett sådant accepterande.

Att acceptera att arter, ekosystem, kultur och enskilda liv kommer att gå för-

5.. Judith Butler, *Osäkra liv: Sörjandet och våldets makt* (2011), s. 38-39.

lorade. Inte mot att tänka tanken men mot att på ett djupare plan ta in det. En sådan insikt kan framstå som att ge upp eller ännu värre, som ett förräderi. På ett paradoxalt sätt kan det vara lättare att känna förtvivlan än sorg. Enklare att röra sig mellan hopp och förtvivlan för ingen av dessa känslor innebär att man sviker sina ideal.

Men framförallt kan sorg utsträckas i tiden, och för att förstå klimatkrisen är det viktigt. Sorg är ett kognitivt och emotionellt redskap för att hantera förluster, redan skedda såväl som kommande. Det kan vara ett sätt att överbygga att klimatkrisen är en nästan ögonblicklig händelse på geologisk nivå men utgör ramen för ett helt mänskligt liv. Att oavsett utfallet är det i denna värld jag måste leva och verka. Det kan, paradoxalt nog, vara det yttersta försvaret mot att ge upp, mot att förtvivla.

Så att acceptera sorgen ger mig något. Det ger en möjlighet att uppskatta det goda i livet samtidigt som jag erkänner smärtan av förlusterna omkring mig. Det innebär att mindre energi behöver gå till att upprätthålla en berättelse om världen som inte stämmer överens med vad jag ser. Istället kan mer kraft gå till att agera i den världen. Till skillnad från en berättelse erkänner sorgen verkligheten utanför. Berättelsen handlar om mig, den bekräftar mig. Sorgen riktar sig utåt. Jag sörjer någonting utanför mig själv. Det finns inget löfte om att det kommer bli bra i sorgen, bara en utfästelse om att varje dag ändå måste levas. I sorgen finns inga garantier. Jag kan leva utan sådana. Det är kanske priset för att slippa förtvivla.

Jag överger tanken på ett förlopp, Sörlins önskan om en gemensam berättelse. För en mänsklig erfarenhet finns det inte längre något före och efter i klimatkrisen. Jag lever i ett tillstånd av ökande temperaturer, i ett landskap som kan liknas vid en högplatå av ekologiska utmaningar. Det är ett landskap där en stor del av den artrikedom som finns inte kommer att överleva, ett landskap som i grunden kommer förändra hur vårt samhälle ser ut. Jag tror inte att jag är den enda som famlar efter ett sätt att hantera alla dessa förluster. Jag tror att det behövs nya kognitiva och emotionella verktyg för att hantera hur vi ska existera i det tillståndet. Ecological grief kan vara ett sådant redskap, det filosofen Clive Hamilton kallat ”ett trevande försök att förstå.”⁶

Jag kan fortfarande inte tala. Det finns ingen här med mig när jag formar de här orden. När någon tar del av dem är jag inte längre kvar. Jag behöver inte ta något ansvar för mottagaren. Den som läser behöver inte se mig i ögonen.

Jag har inte drabbats av stumhet i någon medicinsk betydelse men att tala om

6. Clive Hamilton, *Den trotsiga jorden. Människans öde i antropocen* (2017), s. 7.

tema

klimat förblir svårt. Det fyller mig med obehag, det skaver. Och jag tror att det är viktigt att det gör det, jag tror att det vore illa om jag kunde tala om detta utan ansträngning, att jag då skulle göra våld på det jag försöker beskriva. Den undflyende sorgen har blivit mitt verktyg för att undvika att lägga världen tillrätta och göra den till en berättelse. En möjlighet att istället för att krampaktigt hålla fast i en bestämd uppfattning överlämna sig i något okänt. Det är obekvämt, det sliter i mig. Jag är rädd för att gå vilse i det här landskapet men det befriar också. Åtminstone i någon mån gör sanningen oss fria.